

Керамика и общество в древна Тракия (VI–IV в. пр.Хр.)

Анелия Божкова ^a

^a Секция за Тракийска археология, Национален археологически институт с музей, Българска академия на науките, София, България; aneliabozkova@yahoo.com

Pottery and society in ancient Thrace (6th–4th c. BC)

Anelia Bozkova ^a

^a Department of Thracian archaeology, National Institute of Archaeology with Museum, Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, Bulgaria; aneliabozkova@yahoo.com

ABSTRACT

Ceramic artefacts offer important clues for the society and economy of ancient Thrace. This study considers the three most important pottery categories in ancient Thrace between the 6th and 4th c. BC – local wheel made monochrome pottery, imported trade amphorae and Greek tableware, offering some new insights and perspectives.

The monochrome pottery with its universality and common repertory demonstrates the cultural homogeneity of the Thracian tribal communities. Despite its predominantly decentralised production targeting small territories, it was widely traded and represented an important element in the creation of a sustainable internal market. The monochrome vases were presumably for common use, but some specially designed articles, ostensibly intended for elite consumers, are also attested. Other major ceramic commercial products like transport amphorae containing different commodities and Greek tableware were evidently imported in exchange for the exported agricultural produce, livestock, raw materials or other goods. They reached their Thracian end users as a result of trade deals which contributed to the advancement of a monetary market. A definite preference of the Thracian consumers for the commodities in amphorae over the fine table wares can be established, the latter being mostly associated with the aristocratic elite and other affluent Thracians.

The evidence for ceramic production and trade implies that from the 6th c. BC onwards the social structure of the Thracian population included distinct groups of artisans and merchants. A serious differentiation in regard to the economic means and the level of consumer living standards evidently existed among the wider social strata.

KEYWORDS

Ancient Thrace, pottery production, pottery market, pottery trade, social structure

Керамичните съдове от древността, достигнали до нас (в цялостен или фрагментарен вид), представляват най-масовата и предполагаемо – най-добре позната археологическа категория. В съвременната епоха тяхното изучаване надхвърля пределите на формално-типологическото познание и търси обективни репери за реконструкция на исторически и културни процеси, на стопанско развитие и обществени отношения. Всичко казано се отнася по дефиниция и до керамиката от I хил. пр.Хр., откривана на територията на древна Тракия, чиято ежедневна връзка с жизнените дейности на индивида и на членовете на тракийския социум трудно може да бъде игнорирана. Създаването и потреблението на този първостепенен елемент от бита и културата на древните тракийци съдържа и важната за нас информация от социално и стопанско естество

(за това вж. Archibald 2013, 133–140). Следващите редове представляват опит да се надникне в тази история. Диагностични за такъв анализ са най-вече три керамични категории – тази на монохромната керамика, работена на грънчарско колело (важен цивилизационен белег в историята на тракийското общество), както и вносните изделия като гръцки трапезни съдове и керамични контейнери за стоки с различен характер (амфори). Макар и често срещана, керамиката, работена на ръка вероятно в рамките на отделни домакинства, възпроизвежда стара, хилядолетна традиция и не представлява признак за промени със значим еволюционен характер.

I. Монохромна керамика

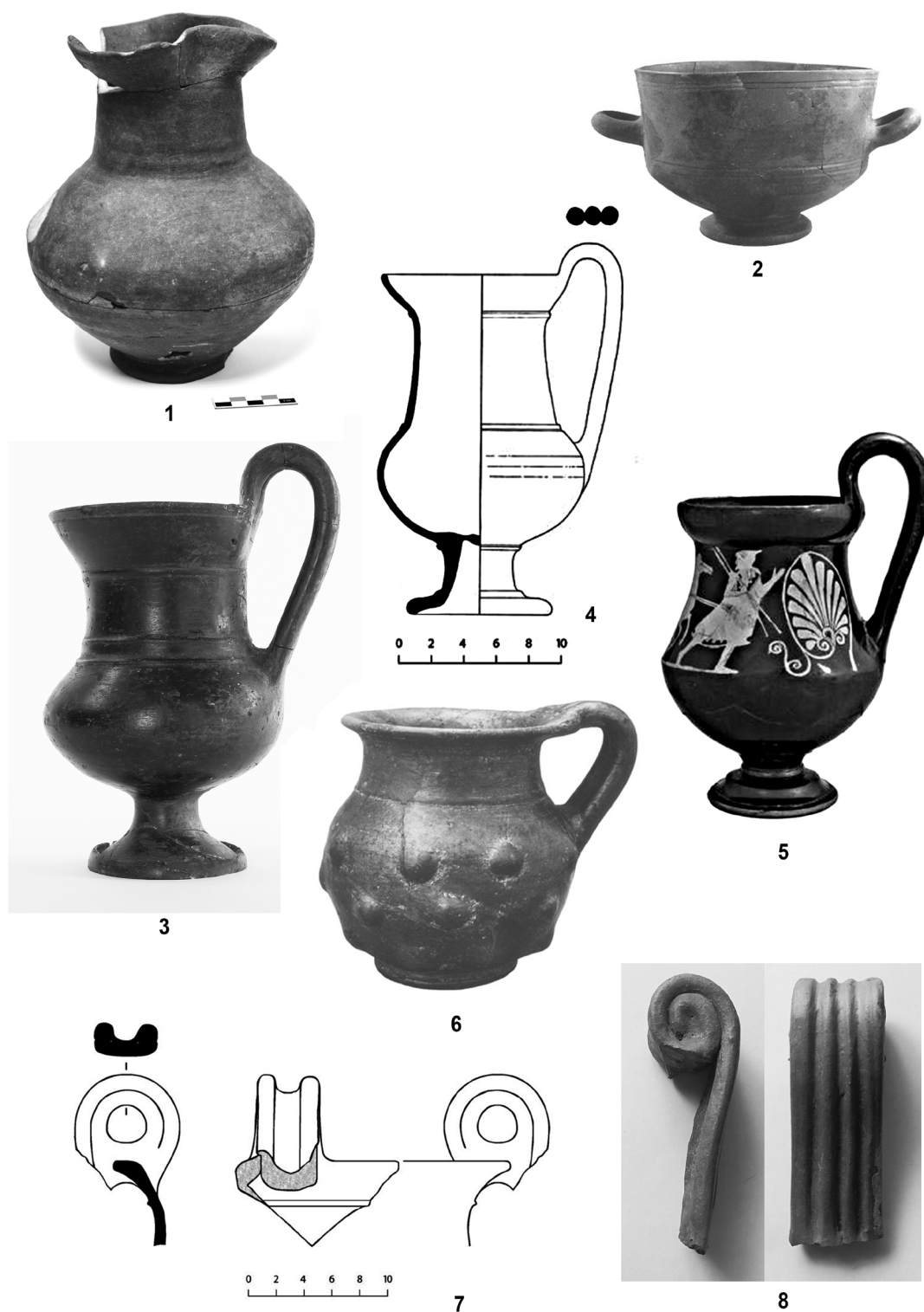
Към днешна дата няма съмнение, че работената на колело монохромна керамика със сив, сиво-черен и по-рядко бежово-кафяв цвят от I хил. пр.Хр. е ежедневната керамика на жителите на древна Тракия, населяващи обширни зони от двете страни на Хемус (Alexandrescu 1977, 113; Nikov 1999; 2012, 146–149; Bozkova, Nikov 2009; 2019; Bozkova 2017, 73–83).

Нейната спорадична засега поява в края на VII и през първата половина на VI в. пр.Хр., по данни от археологически контексти (Bozkova, Mutafchieva 2016, обр. 3.1, 3; Mutafchieva 2016, 234, обр. 3.7–8; Nikov, Georgieva 2018; 2019; Bozkova, Milcheva 2020, 494, fig. 4; Tonkova et al. 2021, 502–503, обр. 3), говори за ранни импорти или за първи ограничени опити на местното население да създаде нови, по-съвършени изделия за нуждите на трапезния сервиз. От същия период или малко по-късно се счита, че датират и първите пещи за монохромна керамика (Tonkova et al. 2021, 502–503, обр. 2). Едва през втората половина на VI в. пр.Хр. обаче можем да говорим за начало на по-масова производствена практика, която завършва в началото на следващото столетие с повсеместна „индустриализация“ на производството във всички дялове на тракийските територии. Създава се единен устойчив репертоар, общ за двете големи части на Тракия, на юг и на север от Хемус (Alexandrescu 1977; Chichikova 2004; Bozkova 2017, 74–82), в който регионалните различия – например ойнохоевата в североизточна Тракия (обр. 1.1), които отсъстват на юг от Хемус – са по-скоро спорадични, отколкото белег за трайни съществени отлики.

Изучаването на монохромната керамика в Тракия, наричана не без основания в началото сива тракийска керамика (Tsonchev 1959), има почти вековна история, но действителните мащаби на това явление станаха видими за учените едва в последните десетилетия, когато, в резултат на обхватни спасителни проучвания, се установи, че само на отделен конкретен обект (който обикновено не съвпада с цялата територия на съответния комплекс) се откриват хиляди фрагменти от монохромни съдове. Това доведе до виждането за тотална промяна на производствения модел малко преди средата на хилядолетието, почти едновременно и в обширни територии, населявани от тракийските племена, при запазване на старата технология за домакински и други нужди (Nikov, Bozkova in press). За жалост, конкретните механизми, по които се е реализирало това явление, остават скрити за нас.

Повече от ясно е, че въвеждането на грънчарското колело и масовото производство на еднотипна стандартизирана керамика е белег за появата на специализирано занаятчийство и формиране на занаятчийска прослойка, тъй като то изисква специално производствено оборудване и конкретни умения. Отсъствието на данни за цялостния производствен процес обаче (от добива на глина, през обработката на тестото до формуването и изпичането на съдовете) възпрепятства евентуалните изводи относно вътрешноотраслово разделение (най-малкото на майстори и чираци) както и вероятната употреба на наемен труд в неговата по-елементарна форма, поради отсъствието на развити парични отношения в обществото в ранния период от производството на керамичните изделия (Psoma 2011, 145).

Керамика и общество в древна Тракия (VI–IV в. пр.Хр.)

Обр. 1. Монохромна и рисувана керамика от различни контексти в Тракия. 1. Брестак, Варненско (сн. А. Божкова); 2. Симеоновград (сн. И. Петров); 3. Старосел (сн. С. Василева); 4. Малко Тръново, Чирпанско (рис. С. Василева); 5. Карнобат (по Георгиева 2005, обр. 5); 6. Златиница, Ямболско (по Агре 2011, обр. VI–26); 7. Симеоновград (рис. Д. Василева); 8. Копривлен, Гоце Делчевско (сн. П. Делев)
 Fig. 1. Monochrome and painted pottery from different contexts in Thrace. 1. Brestak, Varna region (photo A. Bozkova); 2. Simeonovgrad (photo I. Petrov); 3. Starosel (photo S. Vasileva); 4. Malko Tranovo near Chirpan (drawing S. Vasileva); 5. Karnobat (after Georgieva 2005, fig. 5); 6. Zlatinitsa, Yambol region (after Agre 2011, fig. VI–26); 7. Simeonobgrad (drawing D. Vasileva); 8. Koprivlen near Gotse Delchev (photo P. Delev)

Малко повече възможности за анализ предлагат оскъдните свидетелства за документиран и проучени пещи за битова керамика. Едни от най-ранно датирани пещи, отнесени към периода на късната архаична епоха, са локализиран в сърцето на Тракийската долина, в района на Чирпан, в границите на предполагаема селищна структура (?), в близост до жилищни постройки и ями (Tonkova et al. 2021, 502–503, обр. 2). Ако регистрираната картина е обективна, тя говори за производствена дейност в рамките на селищната територия (фамилна/родова среда) и вероятно има ограничени параметри на продукция и разпространение. Подобна е картината с петте пещи от ранната елинистическа епоха, открити в местността Халка бунар при село Братя Даскалови, които формират малък производствен център, отново разположен непосредствено до жилищни структури (Tonkova 2002, 149–152, фиг. 3–17). По-различен модел обаче се наблюдава в топографията на една пещ от Копривлен, вероятно от VI в. пр.Хр., която е изнесена извън границите на селищната единица (Bozkova 2006). Предвид традициите в производството на керамика на колело в района още от началото на архаичната епоха (Bozkova, Delev 2011; 2012), можем да предположим, че локацията на тази пещ бележи един по-развит модел на производствена организация, сходен с това, което познаваме от древна Гърция (Stissi 2002, 48; Williams 2013, 39–40). Възможно е да се предположи, че произвежданите там изделия са имали по-широка регионална дистрибуция, доколкото керамични съдове от открития в пещта технологичен клас, но с геометрична украса, се откриват и на други обекти в региона и дори чак в Горнотракийската низина (Karadzhinov 2010, 174–175; Bozkova, Delev 2012, 70; Kirov et al. 2021, 432 with note 1 an fig. 4.3). По подобен начин е ситуиран и комплекс от пещи в тракийския град при Сборяново в района на Исперих (предполагаемо древния Хелис), документиран в близост, но извън крепостните стени на града (Stoyanov et al. 2015, 135–141, fig. 1.2.96–99), макар че там вероятно отново става дума за съоръжения, свързани основно с ограничено потребление в рамките на градското население. Съществуването на различни модели на пространствена организация вероятно е свързано и с мащабите на съответното производство, и с неговата пазарна ориентация към съседни домакинства/общности или към по-широка консуматорска мрежа. Повече от ясно е, че картината на производствената дейност е далеч по-пъстра и сложна от възможната към момента реконструкция и за това говори откритият в една яма на обект (поле с ями) при с. Малко Тръново голям фрагмент от скара на пещ¹. Там са открити и фрагменти от монохромни съдове с производствени дефекти (Bozkova, Nikov 2010, fig. 7). Тези факти, заедно с огромното многообразие на керамични съдове и фрагменти от обекта, вероятно подсказват за наличието на преднамерено производство в непосредствена близост, създадено специално за нуждите на извършваните дейности (обредни културни практики, според автора). Впрочем, усложнената типологическа картина на керамичния масив от обекта, в сравнение с тази от други контексти по поречието на Марица например, говори за съществуването на диференцирана професионална компетенция на грънчарите от отделните работилници, при наличието на единен базов репертоар. В каква степен това се отразява върху престижа на ателието и социалната дефиниция на потребителския кръг е въпрос, който допуска само предпазлив отговор. По принцип, монохромната керамика на колело изглежда е била сравнително евтина като търговски продукт и достъпна за всеки член на тракийското общество. Няма данни за индивиди или общности, които да са били лишени по една или друга причина от тази възможност. Поради своята стандартизация и консерватизма на репертоара, монохромната керамика има на пръв поглед крайно демократична употреба и не се наблюдават привилегии в кръга на потребителите. Един по-задълбочен поглед върху формалната характеристика на съдовете от т. нар. богати гробни комплекси обаче ни подсказва евентуални зависимости между редки, вероятно

1 За обекта вж. Bozkova, Nikov 2010. Фрагментът от скара на пещ не е публикуван.

Керамика и общество в древна Тракия (VI–IV в. пр.Хр.)

и по-скъпи изделия и статута на притежателите. Така например един истински уникат – чаша, имитация на хиоски каликс от VII в. пр.Хр. (обр.1.2) – е открит в сравнително богат гроб от Симеоновград, датиран с червенофигурен кратер в първата половина или средата на V в. пр.Хр. (Bozkova 2008, 140, fig. 9; Bozkova, Nikov 2019, 43, fig. 7). Друга чаша (или каничка, вж. обр.1.3) изглежда също стои извън хронологическия хоризонт на богатия комплекс в Пейчова могила до Старосел, Хисарско, в който е открита (за Пейчова могила вж. Kitov 2008, 161–164)². Тя принадлежи към по-рядко срещан, изящен като форма тип, поразително близък до червенофигурната чаша от Карнобат с изображение на тракийски воители (обр. 1.5; Georgieva 2005). Трета сива чаша, с напълно непозната за Тракия украса (имитация на рядък вариант – “pine-cone type” – на Pheidias type mug) пък е открита в богатия гроб от Златиница, Ямболско (обр. 1.6; Agre 2011, 193–194, fig. VI-26–27) и отново свидетелства за достъп на аристокрацията до по-специални и редки изделия на местната керамична индустрия. Дали, предвид тяхната неординарност, тези предмети са имали и по-висока пазарна стойност, е въпрос, чийто отговор би бил крайно спекулативен, колкото спекулативно би било и предположението за нарочни ателиета, обслужващи бита на висшето тракийско съсловие. Тук обаче е мястото да си припомним, че по принцип монохромната керамика никога не е имала значима роля в погребалния обред на тракийските аристократи, поне до края на V в. пр.Хр., и присъства сред техните гробни дарове само като елемент за допълване на сервиза (Bozkova 2016, 25). В същото време единични засега находки на по-специални съдове от монохромния клас произлизат също и от някои селищни обекти с предполагаемо елитарно население като тези при Васил Левски (Карловско), Копривлен (Гоце Делчевско) и Симеоновград. Там са откривани например фрагменти от монохромни кратери с волути (обр.1.7–8; Bozkova, Vasileva 2009, 228, fig. 10.1–2), каквито не са познати в рисуван вариант от вътрешността на Тракия.

От коментираното дотук може да се направи извод, че производството на местна керамика в Тракия през късната архаична и класическата епоха има по-скоро силно децентрализиран характер, при отсъствие на големи занаятчийски центрове и квартали, като в древна Гърция например. В същото време наблюдаваме единен репертоар, чиято синхронна изява, заедно с повсеместното и едновременно разпространение на технологични умения и идеи, не може да бъде постигната без наличието на вътрешен пазар (в абстрактния смисъл на думата) и стокова дистрибуция. Каква обаче е била ролята на тази търговия в задоволяване на потребностите на населението е въпрос, който няма еднозначен отговор. Въпреки това, с оглед на разпространението, е допустимо да се мисли, че около средата и през втората половина на I хил. пр.Хр. в древна Тракия са налице фактори като пазарно ориентирано производство, широко потребление и стоков пазар, които обуславят обществените отношения. В този случай е логично също така да се мисли, че печалбите от тези дейности, независимо дали в натура или в парични знаци, са били облагани от царската администрация с налози и данъци. Това предположение се базира на свидетелствата на антични автори, от които става видно, че владетелите са придобивали регламентирано приходи от подвластните им територии (Thuc. 2.97.3; Demosth. 23.110, 177; Diod. 12.50.2; вж. и Loukouroulou 2002).

II. Амфорна тара

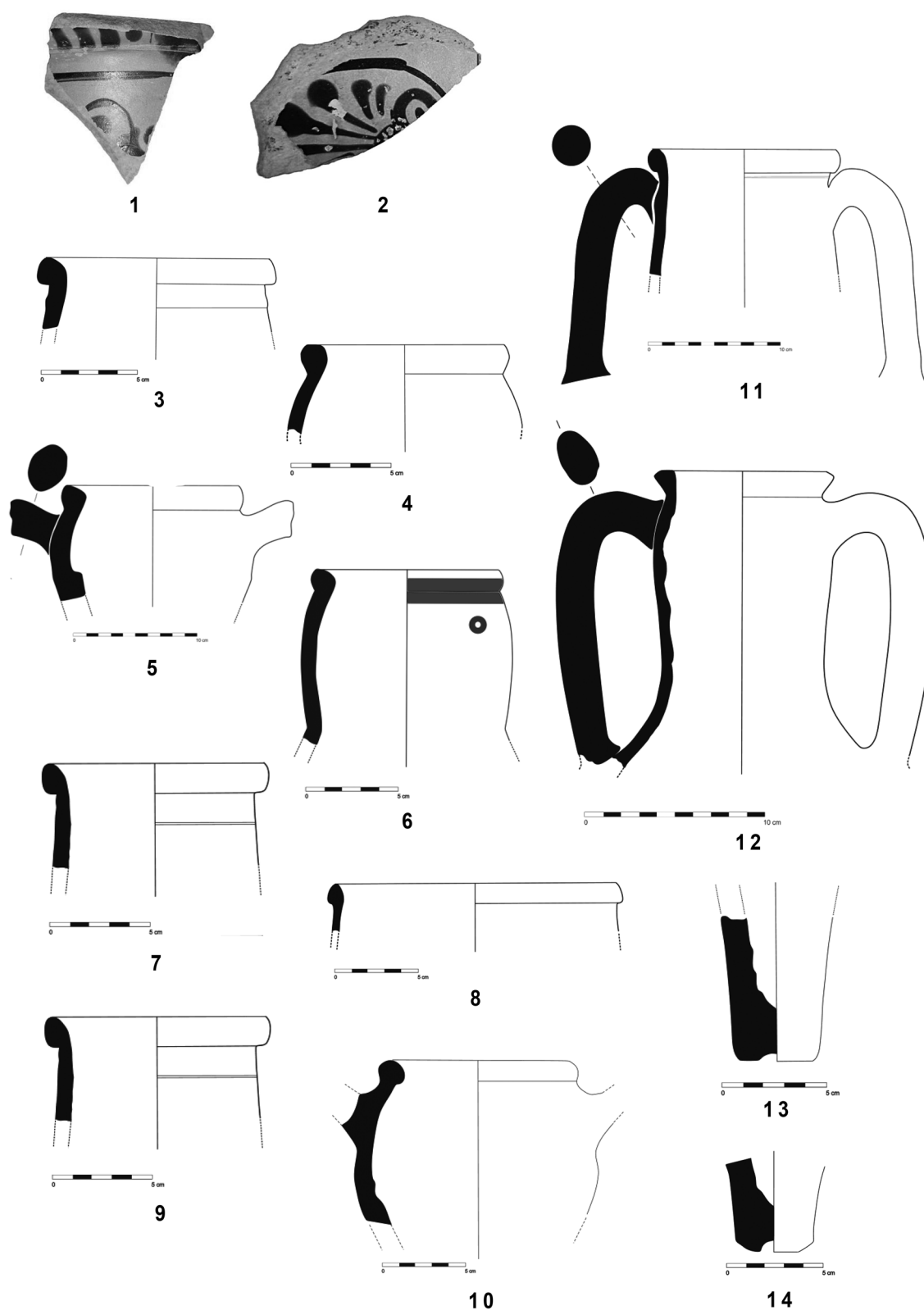
Една значима група в керамичните масиви от средата на I хил. пр.Хр. е представена с фрагменти и много рядко цели форми на транспортни (търговски) амфори (Balkanska 1984;

² Чашата притежава морфологични белези, характерни за ранната класическа епоха. За това свидетелства и един идентичен екземпляр от обекта с ями при с. Малко Тръново, Чирпанско, открит в сигурно датиран контекст от средата или третата четвърт на V в. пр.Хр. (обр. 1.4).

Getov 1995; Balkanska, Tzochev 2008; Tzochev 2010; Bozkova et al. 2017b). Доколкото произходът на голяма част от тях е сигурно или приблизително установен, те се считат за свидетелство за оживена търговия и интензивен импорт на различни стоки, пренасяни в керамични контейнери, най-често на далечни разстояния. И в тази сфера на научното познание, наличните свидетелства нараснаха неимоверно в последните две десетилетия, отново като следствие от мащабни спасителни разкопки. В резултат от новите проучвания бяха документирани редица комплекси с амфори от ранната класическа епоха и промениха в значителна степен известното дотогава, предимно на база материалите от ранноелинистическите градски центрове. Вече няма съмнение, че стоките в амфорите са постъпвали регулярно за тракийските потребители от началото на V в. пр.Хр. (със спорадични прояви още в късната архаична епоха) до края на ранната елинистическа епоха, а в някои райони и до времето на римската експанзия. Поради липса на достатъчно данни за самите стоки (най-често вино и зехтин, но и много други – вж. Foley et al. 2012), наблюденията относно тяхната употреба могат да се правят единствено по следите от керамичните приносители. Обобщена накратко, картината на редица обекти във вътрешността на Тракия към днешна дата не се отличава съществено от тази в която и да било друга средиземноморска консуматорска зона. Интензивни следи от употреба на стоки в амфори се проследяват в много тракийски контексти, независимо от тяхната характеристика – селище, ямно поле, некропол (Lozanov 2010; Madzharov 2021; 2022; Tzochev 2025). Няма да е преувеличено ако се каже, че на определени места керамичните масиви съдържат почти равностоен брой фрагменти от амфори и такива от монохромни трапезни съдове. В този смисъл, макар и импортни, стоките в амфори се оказват също толкова достъпни за тракийските потребители, колкото е местната керамична продукция. И доколкото археологическата картина не документира широка употреба на парични знаци през класическата епоха или поне до началото на IV в. пр.Хр.³ следва да допуснем, че вносните стоки в амфори представляват еквивалент на износа на селскостопанска продукция или природни суровини от тракийското население, като размяната най-вероятно е била осъществявана на място, от пътуващи гръцки или местни търговци, както и на пазарите в гръцките крайбрежни градове. Процесът на стоков обмен хипотетично е реализиран чрез окрупнени наличности, на базата на съответна договорена и за двете страни регулация. При тези пазарни операции ролята на търговците е по-видима отколкото при дистрибуцията на монохромните трапезни съдове и вероятно говори за съществуването на сериозна социална прослойка от местни, тракийски търговци, заета с мащабни или по-дребни сделки. Разпространението на амфорната тара в тракийските територии свидетелства също за устойчиво развита пътна мрежа и съответна инфраструктура, по които тази специфична за пренос стока е била успешно доставяна. Ако се съди по местонамирането на находките, изглежда, че сухоземните трасета във вътрешността на Тракия се оказват също толкова възможни, дори за амфорите, колкото предполагаемите речни пътища. По принцип е прието да се смята, че наличието на достъп по вода е било важно за доставките на керамичния амбалаж (вж. например Stoyanov 2017; Madzharov, Bozkova in press), но в същото време редица находки от този тип са откривани на обекти, достъпни само по суша (вж. например Kirov et al. 2024, 153)⁴. В тези случаи, транспортът на стоки от различен характер, вероятно и амфори, е осъществяван основно чрез каруци, каквито са споменати например в надписа от Ветрен/Пистирос (Velkov, Domaradzka 1994, 2, l. 25–26; Chankowski, Domaradzka 1999, 251; Chankowski 2024, 31).

³ Това наблюдение касае циркуляционната монетна среда, отразена по-скоро в находките от археологическите проучвания, отколкото в монетните съкровища.

⁴ Обектът при с. Дъбница е край брега на Места, но реката не е плавателна в по-голямата част от течението си.

Обр. 2. Находки от Брестак, Варненско. 1–2. Фрагменти от рисувана гръцка керамика (сн. Е. Тонкова); 3–14. Фрагменти от търговски амфори (рис. Е. Мирчева)
Fig. 2. Pottery finds from Brestak, Varna region. 1–2. Fragments of Greek painted pottery (photos E. Tonkova); 3–14. Fragments of trade amphorae (drawings E. Mircheva)

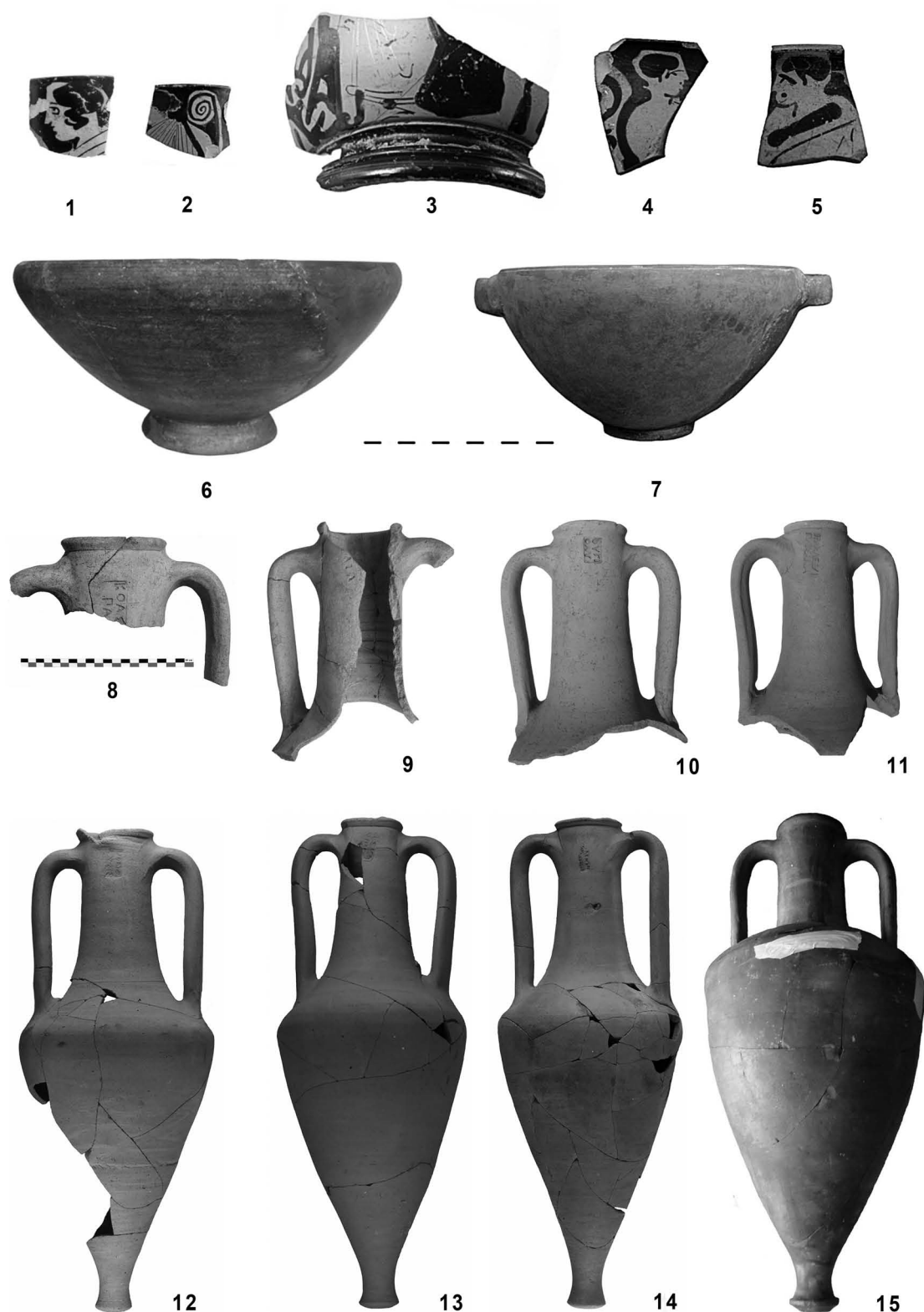
III. Импортна гръцка керамика в сравнителен контекст

Керамичните съдове са едни от най-значимите занаятчийски изделия за древните общества и предмет на културен и търговски обмен. Въпреки съществуването на умерен скептицизъм относно техният статут и роля като предпочитани търговски продукти през периода на гръцката античност (Gill 1988; Gill, Vickers 1995; Étienne, Rouillard 2013, 302), с основание се смята, че те играят първостепенна роля в средиземноморския обмен (Pare 1997; Stissi 2002, 345–347). Това мнение вероятно е валидно за много райони на гръцкия свят, но не изцяло и за този на древна Тракия, където количеството (а и разнообразието) на импортните трапезни вази (в сравнение с местните керамични изделия) е забележимо скромно. Находките от архаичната епоха остават все още единични, макар че нови проучвания разширяват и този интригуващ дял от общата картина (Vozkova 2016, 19–20). По-видимо става присъствието на гръцки вази в началото на V в. пр.Хр. в т.нар. богати тракийски гробни комплекси, където се срещат и съдове с висока художествена (а вероятно и пазарна) стойност (Reho 1990; Lazarov 1990; Vozkova 2017, 39–72; Vozkova, Vasileva 2022), както и в отделни и редки други случаи (например ямното поле при Малко Тръново, Чирпанско, вж. Tonkova 2010, 206–207, table 11). В същото време обаче, на обектите, които могат да се определят като селищни или места за обитаване от класическата епоха, свързани с висок статут на обитателите – например крепостта при Кози грамади до Старосел, Хисарско (Tzochев 2011, 152–153, 157, figs 2–6; Handzhiiska-Yankulova 2012, 109–110; Hristov 2014, 98, nos 54–56), укрепеното селище при Васил Левски, Карловско (Kisyov 2004, 61–62, table LXI), селището при Кръстевич, Хисарско (Madzharov 2009, 5) и др. – не се документира по-висок от обичайния процент вносни керамични изделия и той остава относително нисък в сравнение с този на монохромната трапезна керамика и на амфорната тара. Единствено изключение от очертаната картина прави обектът при Ветрен, Пазарджишко, считан от повечето изследователи за гръцки емпорион. Резултатите от проучванията тук показват напълно различна от обичайната за Тракия картина, с висок процент на вносна фирнисова и рисувана керамика (Archibald 1996; 2002; Bouzek 2002; 2007; Trefny 2013). Керамичните масиви от селището обаче изглежда са били предназначени основно за ползване от населението на агломерацията и няма достатъчно свидетелства за редистрибуция в близкия район (Chankowski, Chankowski 2012, 278 sqq.)⁵.

Съотношението между изследваните три керамични категории напоследък ясно се наблюдава при спасителни разкопки на обекти с т. нар. „полета с ями“, проучени на различни места в Тракия, както на юг, така и на север от Хемус. В проучените контексти на ямен обект от ранната класическа епоха при Брестак, Варненско, например, беше документиран голям масив от импортни амфори от различни центрове, както и внушително количество монохромни съдове – и едва два фрагмента от рисувана гръцка керамика (обр. 2; Vozkova et al. in press). Неравномерно са представени вносната тара и импортната трапезна керамика и на обект при Маленово, Ямболско, където, отново в ямни структури, амфорните фрагменти (основно, но не само хераклеяски от IV в. пр.Хр.) превишават в стотици единици представената едва с десетина фрагмента вносна трапезна керамика (обр. 3; Vozkova et al. 2016; 2017a; Madzharov, Vozkova in press). Подобни са пропорциите в общия обем на находките и при други проучени обекти в Тракия – дори при този до Малко Тръново, Чирпанско, макар че там, предвид мащабите на проучваната площ, а вероятно и жизнения просперитет на полз-

5 Независимо от това коя от лансираните хипотези за статута на селището ще се приеме за обективна, въпросът с разпространението на евентуалните търговски изделия, доставяни до него с цел продажба или размяна, остава открит. Близката околност не предлага решение, а за други области от вътрешнотракийските земи с по-висока концентрация на вносни изделия съществуват далеч по-благоприятни и кратки търговски трасета.

Керамика и общество в древна Тракия (VI–IV в. пр.Хр.)

Обр. 3. Находки от Маленово, Ямболско. 1–5. Фрагменти от рисувана гръцка керамика (сн. А. Божкова); 6–7. Монохромни съдове (сн. А. Божкова); 8–15. Търговски амфори (сн. К. Маджаров)
Fig. 3. Pottery finds from Malenovo, Yambol region. 1–5. Fragments of Greek painted pottery (photos A. Bozkova); 6–7. Monochrome pottery (photos A. Bozkova); 8–15. Trade amphorae (photos K. Madzharov)

вателите, фрагментите от рисувани вази са повече на брой и по-представителни (Bozkova, Nikov 2010; Tonkova 2010). И в този случай обаче, те остават незначителна част от целия керамичен комплекс. Причините за това явление, отбелязано и от други автори (Stissi 2002, 340, 345), биха могли да се търсят в много посоки, но е важно тези наблюдения да се извършват в сравнителен контекст, за да не се изкривява картината. Предположението за високата цена на гръцката керамика спрямо покупателните способности на тракийското население не би трябвало да е релевантно, предвид актуалните мнения за относителната съпоставимост на стойността на гръцките съдове⁶ с тази на виното и зехтина в амфори⁷ за единица бройка⁸ (Stissi 2002, 190 sqq.; Chankowski 2013, 32–33). Обяснението на ситуацията с отсъствието на развита дистрибуторска мрежа във вътрешността на Тракия (Stissi 2002, 340–341) също предизвиква възражения заради предположените по-горе добри практики при търговията с монохромна керамика и стоки в керамичен амбалаж. Каквито и да са реалните основания за отношението на местното население към този импортен продукт, видно е, че те водят до силно занижен интерес и до липсата на разгърнат потребителски пазар за големи количества и типологическо разнообразие. Обективните факти допускат да се обобщи, че потребителите на вносната трапезна керамика в Тракия по-често могат да се свържат с елитарен статут и социални условности. В отношението на масовия ползвател към импортните изделия може да се види голяма доза прагматизъм, произтичащ от естеството на стоките от една страна и нуждите на бита, от друга. Виното, зехтинът, маслините и другите стоки в амфори са възприемани като ежедневна необходимост, част от бита на населението, докато чуждата трапезна керамика е своеобразен неоправдан лукс, придобила е статут на изящен предмет, използван по-често като белег за високо обществено положение и принадлежност към елита. Последното вероятно е свързано не толкова с цената на съдовете, която варира според качеството и богатството на украсата (Chankowski 2013, 28), колкото заради обстоятелство, че те изглежда често са били предмет на дипломатически дарове, поднасяни на владетели и аристократи (вж. например Plut. *Mor.* 174d). След разгорещени дебати относно стойността на един трапезен гръцки съд и неговата функция на ежедневен или престижен предмет, в научната литература се появи и терминът полулуксозен (Stissi 2002, 283–287). Макар и несвършен, вероятно той е напълно приложим към тракийската действителност, в която керамичните съдове, дори и с най-качествената художествена украса, не достигат престижа и статута на произведенията от метал. В същото време, в богатите гробни комплекси, както и в редки други контексти, присъстват вази с висока оценка по съвременни естетски критерии и затвърждават предположеното правило, че високият стандарт е съотносим с качеството на вносната продукция.

6 Макар и цените на трапезната керамика, виното и зехтина в гръцкия свят, и особено в Атина, да са били предмет на редица спорове и дискусии в научната литература (Boardman 1988a–b; Gill 1988; Gill, Vickers 1995), съществуват исторически свидетелства и други изследвания, че цената на един съд варира от част от обол до няколко драхми, но не повече от три (Johnston 1979; Boardman 1988a, 29–31; Gill 1988; Gill, Vickers 1995, 226; Stissi 2002, 193; Chankowski 2013, 30–31).

7 Цените на виното и зехтина също варират във времето и според производителя (споменати най-често в единици метрет или хус, ср. Stanley unpublished, 11–17, Stissi 2002, 190), но се приема, че средната цена се е движела около 7 драхми за амфора (цена за Тасоско вино) при налични свидетелства за 14 драхми за амфора с хиоско вино (Boardman 1988a, 29).

8 Изчисленията на Бордман според обема на стоките в едно карго на кораб (Boardman 1988a, 31; 1988b) дават известно предимство на керамичните съдове – напр. 2 тасоски амфори с вино за 14 драхми срещу 25 лекита за 25 драхми при същия обем. Този сравнителен модел обаче е чисто теоретичен и няма доказателства, че е бил приложим при продажната цена до крайния потребител. Водещи в изводите за стойността на стоките по пазарите би трябвало да бъдат тяхната първоначална парична оценка и начисленията за транспорт и печалба.

Керамика и общество в древна Тракия (VI–IV в. пр.Хр.)

Извършените наблюдения върху употребата на керамични изделия във времето на разцвета на тракийската древност водят до няколко важни извода.

На прехода между две епохи, малко преди или около средата на I хил. пр.Хр. в земите на древна Тракия настъпват не само съществени политически промени, но и такива от стопанско и социално естество. Във видимата сфера на историческия разказ – материалната култура – се откроява като ново явление монохромната керамика, работена на грънчарско колело, която демонстрира културно единство на широки племенни общности от двете страни на Хемус. Заради своята универсалност и общ репертоар е логично да се предполага, че тя е била обект на интензивна търговска дистрибуция и важен елемент от формирането на устойчив вътрешен пазар. Употребата на монохромни съдове изглежда е имала крайно демократични изяви (достъпност за всички членове на обществото), но съществуват и данни за по-специални изделия, предназначени за елитарни потребители.

Други важни керамични търговски изделия като импортни амфори с различни стоки и трапезна гръцка керамика представляват еквивалент на производствения излишък в Тракия (селскостопански изделия, добитък и природни ресурси). Те достигат до тракийския потребител в резултат на търговски сделки, които пък допринасят за общия стопански подем и задълбочаването на стоково-паричните отношения. Установява се явното предпочитание на тракийските консуматори към изделията в амфори (основно вероятно вино и зехтин) за сметка на луксозната керамика, която присъства предимно в бита на аристократи и по-заможни тракийци.

По отношение на социалната структура на тракийското общество, може да се обобщи, че от VI в. пр.Хр. нататък със сигурност съществуват и обособени прослойки на занаятчии и на търговци. Тяхната дейност е обществено значима, носи определени лични финансови или имуществени дивиденди и издига статута им в нов социален сегмент. Дали и при каква регулация печалбата им се облага с налог от управляващия владетел и неговата администрация, е въпрос, който остава само в сферата на предположенията. Освен споменатите по-горе литературни източници, следва да се добави и сведението от надписа от Ветрен (Пистирос) за пътни мита, които вероятно са били регулярни и за чужди, и за местни търговци (Velkov, Domaradzka 1994, 2, l. 20). Що се отнася до данъците за населението, можем да предположим с голяма доза вероятност, че съобщеният от Диодор десятък, наложен от Филип II (Diod. 16.71.2), възпроизвежда по-стара практика. Употребата на стоки в амфори от широк потребителски кръг говори за покупателните способности на населението, което създава излишък на селскостопанска продукция (или пазарно ориентиран добив на природни суровини). С печалбата от производството тракийското население посреща тежестта на съществуващите данъци и стимулира стоковия обмен. В средите на широките обществени слоеве обаче също съществува сериозна диференциация по отношение на икономически възможности и ниво на жизнен потребителски стандарт. Това е видимо по качеството и разнообразието на стоки, които консумират и които се откриват в различни контексти. Ямното поле при Малко Тръново, Чирпанско например демонстрира население с покупателен и консуматорски потенциал над обичайните – монохромна керамика с много разнообразни морфологични характеристики, огромно количество амфорна тара от знакови средиземноморски центрове, гръцка керамика с високо качество на украсата, изделия от метал (Bozkova, Nikov 2010; Tonkova 2010), докато други, сходни по функция и културни практики обекти, издават по-скромен социален статус на околните жители (вж. например Bozkova, Milcheva 2020; Bozkova et al. 2020).

Няма съмнение, че размяната на стоки в значими количества, независимо дали натурална или парична, формира и динамичен вътрешен пазар, който със сигурност е създал собствени регулации на функциониране и развитие, както и задължителни ценови и метрични стандарти.

Този вътрешен пазар е важен инструмент за икономиката на общността и благосъстоянието на хората. Обменът на стоки, както и близостта с гръцките колонии, които стимулират осъществяването на търговски сделки, създават условия за постепенното навлизане на по-сериозни количества чужди парични знаци в тракийска среда особено след началото на IV в. пр.Хр., доколкото местното монетосечене не е в състояние да задоволи потребностите на пазара (Psotha 2011, 145–147, 150–154). Монетаризацията на икономиката е нов импулс за развитие на стоково-паричните отношения, които, поне в частичен вид, започват да набират скорост през късната класическа епоха. Въпреки това трябва да допуснем, че натуралната размяна остава валидна като устойчив инструмент поне до времето на елинистическата епоха. Друг важен стимул за тракийското стопанство играе появата на поредица градски центрове през ранната елинистическа епоха, които добавят нова енергия в организацията на производството и търговския обмен. В тези градове (Кабиле, Севтополис, Филипополис, Хелис: Popov 2002, 45–168; 2015, 114–120; Stoyanov 2006; Nankov 2015) и други селища с неуточнени функции (Княжево: Agre, Ruseva 2021, 1–3) вече присъства по-отчетливо фината гръцка керамика. Новото е, че през ранната елинистическа епоха, а и след това, трапезната фирнисова керамика най-често е с произход от местни работилници (например Кабиле) или от такива в крайбрежните гръцки градове (Топкова 2021, 27) и постъпва на тракийските пазари в значително нараснали, спрямо предходната епоха, количества. Импортът на стоки в амфори обаче остава преобладаващо егейски, от по-далечни производствени центрове. С различна динамика и интензивност, през цялата елинистическа епоха консумацията на продукти в амфори продължава да бъде основен сегмент в потреблението на чужди изделия в Тракия и фактор за пазарните практики.

Използвана литература

- Agre, D. 2011. *The Tumulus of Golyamata Mogila near the villages of Malomirovo and Zlatinitsa*. Sofia: Avalon Publishing.
- Agre, D., Ruseva, B. 2021. Nakratko za „ukrepenia vladetelski dom“ kray selo Knyazhevo, obshtina Topolovgrad, i otkritia in situ nov tip vladetelski bronz na diadoha Lizimah. *Numizmatika, sfragistika i epigrafika* 17, 1–12 (in Bulgarian).
- Alexandrescu, P. 1977. Les modèles grecs de la céramique thrace tournée. *Dacia* 21, 113–137.
- Archibald, Z.H. 1996. Imported Athenian Figured Pottery (1988–91). In Bouzek, J., Domaradzki, M., Archibald, Z. (eds) *Pistiros I, Excavations and Studies*. Prague: Charles University, 77–88.
- Archibald, Z.H. 2002. Attic Figured Pottery from Adjiyska Vodenitsa (Adžijska Vodenica), Vetren 1989–95. In Bouzek, J., Domaradzka, L., Archibald, Z. (eds) *Pistiros II, Excavations and Studies*. Prague: Charles University, 131–148.
- Archibald, Z.H. 2013. Joining up the dots: Making economic sense of pottery distributions in the Aegean and beyond. In Tsingarida, A., Viviers, D. (eds) *Pottery Markets in the Ancient Greek World (8th–1st centuries B.C.) (Études d'archéologie 5)*. Bruxelles: CReA-Patrimoine, 133–157.
- Balkanska, A. 1984. Amfori i amforni pechatii. In Dimitrov, D.P., Chichikova, M., Balkanska, A., Ognenova-Marinova, L. *Sevtopolis. Tom I. Bit i kultura*. Sofia: Izdatelstvo na Balgarskata akademia na naukite, 115–158 (in Bulgarian).
- Balkanska, A., Tzochiev, C. 2008. Amphora Stamps from Seuthopolis – Revised. In Gergova, D. (ed.) *Phosphorion. Studia in honorem Mariae Čičikova*. Sofia: Prof. Marin Drinov Academic Publishing House, 188–205.

Керамика и общество в древна Тракия (VI–IV в. пр.Хр.)

- Boardman, J. 1988a. Trade in Greek decorated pottery. *Oxford Journal of Archaeology* 7.1, 27–33.
- Boardman, J. 1988b. The Trade Figures. *Oxford Journal of Archaeology* 7.3, 371–373.
- Bouzek, J. 2002. The North Greek wheel-made glazed pottery in Pistiros. Part I, Classification and possible sources. In Bouzek, J., Domaradzka, L., Archibald, Z. (eds) *Pistiros 2, Excavations and Studies*. Prague: Charles University, 149–182.
- Bouzek, J. 2007. The development of local pottery at Pistiros: preliminary sketch of its chronology. In Bouzek, J., Domaradzka, L., Archibald, Z. (eds) *Pistiros III. Excavations and Studies*. Prague: Charles University, 205–220.
- Bozkova, A. 2006. Pottery Kiln Dated Back to the mid-1st millennium BC at Koprivlen near Gotse Delchev. *Arheologia* 47.1–4, 130–138 (in Bulgarian with English abstract).
- Bozkova, A. 2008. Burial Mounds near Simeonovgrad. General Overview of the Site, Structure of the Tumuli, Burial Finds, Funerary Rituals. In Nikolov, V., Nehrizov, G., Tzvetkova, J. (eds) *Spasitelni arheologicheski razkopki po traseto na zhelezopatnata linia Plovdiv–Svilengrad prez 2005 g.* Veliko Tarnovo: Faber, 137–160 (in Bulgarian with English abstract).
- Bozkova, A. 2016. The banquet set of the ancient Thracians as revealed by ceramic finds. *Arheologia* 57.1–2, 19–31 (in Bulgarian with English abstract).
- Bozkova, A. 2017. *Fine pottery between the Haemus and Rhodope mountains and the Pontus Euxinus (7th–1st c. B.C.). Characteristics, distribution and utilization*. Veliko Tarnovo: Faber (in Bulgarian with English abstract).
- Bozkova, A., Delev, P. 2011. Once again about the pottery with painted geometric decoration from Southwestern Bulgaria. *Arheologia* 52.2, 16–24 (in Bulgarian with English abstract).
- Bozkova, A., Delev, P. 2012. Archaic Pottery with Painted Geometric Decoration from South-Western Bulgaria. In Tiverios, M., Misailidou-Despotidou, V., Manakidou, E., Arvanitaki, A. (eds) *Archaic Pottery of the Northern Aegean and Its Periphery (700–480 BC). Proceedings of the Archaeological Meeting Thessaloniki, 19–22 May 2011*. Thessaloniki: Archaeological Institute of Macedonian and Thracian Studies/Aristotle University of Thessaloniki, 69–78.
- Bozkova, A., Milcheva, V. 2020. Rescue archaeological investigations of a pit complex from the archaic and classical periods near the village of Voden, municipality Dimitrovgrad. *Archaeological Discoveries and Excavations in 2019*. Sofia, 490–494 (in Bulgarian with English abstract).
- Bozkova, A., Mutafchieva, Y. 2016. Archaeological monitoring of site no. 19 on the route of the railway Plovdiv–Svilengrad–Greek/Turkish border, Gerena locality, Zlati Dol village, Simeonovgrad. *Archaeological Discoveries and Excavations in 2015*. Sofia, 230–233 (in Bulgarian with English abstract).
- Bozkova, A., Nikov, K. 2009. La céramique monochrome en Thrace et ses prototypes anatoliens. Problèmes de chronologie. *El mar nero* 6, 47–55.
- Bozkova, A., Nikov, K. 2010. Archaeological investigation of a pit complex near the village of Maliko Tranovo, Chirpan municipality, Southwestern sector. Preliminary observations. In Georgieva, R., Stoyanov, T., Momchilov, D. (eds) *Southeastern Bulgaria in the second and first millennia B.C.* Varna: Zograf, 213–220 (in Bulgarian with English abstract).
- Bozkova, A., Nikov, K. 2019. The Grey Pottery of Southern Thrace in the Classical Age. In Manakidou, E., Avramidou, A. (eds) *Classical Pottery of the Northern Aegean and Its Periphery (480–323/300 BC). Proceedings of the International Archaeological Conference, Thessaloniki, May 17–20, 2017*. Thessaloniki: University Studio Press, 35–46.
- Bozkova, A., Vasileva, D. 2009. Un complexe de céramique monochrome des environs de Simeonovgrad dans la vallée du Hebros. In Avram, A. et al. (eds) *Pontic Grey Wares (Pontica 42, Suppl. 1)*. Constanța: Muzeul de istorie națională și arheologie, 223–244.

- Bozkova, A., Vasileva, S. 2022. Attic painted pottery between the Rhodope mountains and the Istros River. In Tsiadaki, D., Avramidou, A., Michailidou, N., Mourthos, Y., Karta, M. (eds) *AtticPOT. Attic painted pottery in ancient Thrace (6th–4th century BC.) New approaches and digital tools*. Xanthi: ΕΛΙΑΔΕΚ/ΓΤΕΚ, 268–285.
- Bozkova, A., Aleksandrov, S., Todorova, N., Milcheva, V. 2016. Rescue archaeological investigation of site no. 7 on the route of gas pipeline no. 2 to the Republic of Turkey near Malenovo, Straldzha municipality, Yambol region. *Archaeological Discoveries and Excavations in 2015*. Sofia, 221–224 (in Bulgarian with English abstract).
- Bozkova, A., Aleksandrov, S., Milcheva, V., Kirov, I. 2017a. Rescue excavations of a site from the Neolithic period, the Bronze Age and the Classical period near the village of Malenovo, Yambol region. *Archaeological Discoveries and Excavations in 2016*. Sofia, 142–144 (in Bulgarian with English abstract).
- Bozkova, A., Madzharov, K., Stoyanov, T. 2017b. *Sboryanovo, volume IV. The Economic Relations of the Getic Capital Helis according to the Transport Amphorae. Part One. The Amphora Stamps*. Sofia: Sofia University “St. Kliment Ohridski”, History Museum Ispereh.
- Bozkova, A., Milcheva, V., Tonkova, E. 2020. Rescue archaeological investigation of a site with pits and architectural remains from the Early Bronze Age, Early Iron Age, Classical Period and Late Roman Period near Brod village, Dimitrovgrad municipality. *Archaeological Discoveries and Excavations in 2019*. Sofia, 486–490 (in Bulgarian with English abstract).
- Bozkova, A., Tonkova, E., Mircheva, E. in press. Rescue archaeological investigation of an Early Chalcolithic, Early Bronze Age and Iron Age site at the village of Brestak, Varna region. *Archaeological Discoveries and Excavations in 2021*. Sofia (in Bulgarian with English abstract).
- Chankowski, A., Chankowski, V. 2012. La présence grecque en Thrace intérieure : l'exemple de « Pistiros ». *Pallas* 89, 275–290. <https://doi.org/10.4000/pallas.900>
- Chankowski, V. 2013. La céramique sur le marché: l'objet, sa valeur et son prix. Problèmes d'interprétation et de confrontation des sources. In Tsingarida, A., Viviers, D. (eds) *Pottery Markets in the Ancient Greek World (8th–1st centuries B.C.) (Études d'archéologie 5)*. Bruxelles: CReA-Patrimoine, 25–38.
- Chankowski, V. 2024. La circulation des biens et des personnes en Thrace: à la recherche du cadre institutionnel. In Baralis, A., Mathieux, N., Stoyanov, T., Tonkova, M. (eds) *L'aristocratie odryse. Insignes et lieux du pouvoir en Thrace (V^e – IIIe siècles avant J.-C.)*. Leuven etc.: Peeters, 21–35.
- Chankowski, V., Domaradzka, L. 1999. Réédition de l'inscription de Pistiros et problèmes d'interprétation. *Bulletin de correspondance hellénique* 123, 247–258.
- Chichikova, M. 2004. Trakiyskata keramika, rabotena na kolelo (VI–IV v. pr.Hr.). *Godishnik na Arheologicheskia muzey v Plovdiv* 9.2, 194–210 (in Bulgarian).
- Étienne, R., Rouillard, P. 2013. Conclusions. In Tsingarida, A., Viviers, D. (eds) *Pottery Markets in the Ancient Greek World (8th–1st centuries B.C.) (Études d'archéologie 5)*. Bruxelles: CReA-Patrimoine, 301–306.
- Foley, B.P., Hansson, M.C., Kourkoumelis, D.P. 2012. Aspects of ancient Greek trade re-evaluated with amphora DNA evidence. *Journal of Archaeological Science* 39.2, 389–398.
- Georgieva, R. 2005. A small jug from Karnobat with images of Thracian warriors. *Arheologia* 46.1–4, 32–40 (in Bulgarian with English abstract).
- Getov, L. 1995. *Amphoras and Amphora Stamps from Kabyle (4th–2nd c. BC)*. Sofia: University Publishing House “St. Kliment Ohridski” (in Bulgarian with English abstract).
- Gill, D.W.J. 1988. ‘Trade in Greek decorated pottery’: Some corrections. *Oxford Journal of Archaeology* 7.3, 369–370.

Керамика и общество в древна Тракия (VI–IV в. пр.Хр.)

- Gill, D.W.J., Vickers, M. 1995. They were expendable: Greek vases in the Etruscan tomb. *Revue des Études Anciennes* 97.1–2, 225–249.
- Handzhiiska-Yankulova, V. 2012. Everyday ceramics from the fortified residence at the foot of Kozi Gramadi Peak (materials from the studies carried out in 2011). In Hristov, I. (ed.) *Kozi Gramadi. Studies of an Odrysian Ruler's Residence and Sanctuaries in Sredna Gora Mt. 8th–1st centuries BC. Volume II*. Sofia: National Museum of History/Unicart, 103–130.
- Hristov, I. 2014. *A Sanctuary of Zeus and Hera on Kozi Gramadi Peak in Sredna Gora*. Sofia: National Museum of History/Unicart.
- Johnston, A.W. 1979. *Trademarks on Greek Vases*. Warminster: Aris & Philips.
- Karadzhinov, I. 2010. Early Greek painted pottery from the middle currents of Hebros and Tonzos. In Georgieva, R., Stoyanov, T., Momchilov, D. (eds) *Southeastern Bulgaria in the second and first millennia B.C.* Varna: Zograf, 158–180 (in Bulgarian with English abstract).
- Kirov, I., Vaklinov, M., Mutafchieva, Y. 2021. Archaeological investigations at St. Archangel Hill, near the village of Dabnitsa, Garmen municipality. *Archaeological Discoveries and Excavations in 2020*. Sofia, 429–434 (in Bulgarian with English abstract).
- Kirov, I., Vaklinov, M., Mutafchieva, Y. 2024. The settlement at Saint Archangel locality, Dubnitsa village and its place in the history of Middle Mesta Region in the 2nd half of the 1st millennium BC. *Bulletin of the Regional Museum of History – Pernik* 4, 148–167 (in Bulgarian with English abstract).
- Kisyov, K. 2004. *The Thracian Culture in the Region of Plovdiv and along the River Stryama in the Second Half of the 1st Millennium B.C.* Sofia: Agato (in Bulgarian with English abstract).
- Kitov, G. 2008. *Mogili, hramove, grobnitsi. Zapiski na edin mogilar*. Sofia: TEMP (in Bulgarian).
- Lazarov, M. 1990. *Antichna risuvana keramika ot Bulgaria*. Sofia: Bulgarski hudozhnik (in Bulgarian).
- Loukopoulou, L.D. 2002. The “Prosodos” of the Thracian Kings. In Fol, A. (ed.) *Thrace and the Aegean. Proceedings of the Eighth International Congress of Thracology, Sofia–Yambol, 25–29 September 2000*. Volume I. Sofia: International Foundation Europa Antiqua/Institute of Thracology, 345–353.
- Lozanov, I. 2010. On the Import of Amphorae in Thrace (6th–3rd Centuries B.C.): Reflections on Recent Discoveries in the Middle Hebros Valley. In Kassab Tezgör, D., Inaishvili, N. (eds) *PATABS I. Production and Trade of Amphorae in the Black Sea. Actes de la Table Ronde internationale de Batoumi et Trabzon, 27–29 Avril 2006* (Varia Anatolica 21). Paris: De Boccard, 85–96.
- Madzharov, K. 2021. Thasian Amphora Stamps from a Tumulus near the Village of Ivanski. *Archaeologia Bulgarica* 25.1, 1–14.
- Madzharov, K. 2022. Trading post at Rousse? The evidence of the amphora stamps. In Delev, P. et al. (eds) *Ancient Thrace: Myth and Reality. The Proceedings of the Thirteenth International Congress of Thracology*, vol. 1. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press, 221–229.
- Madzharov, K., Bozkova, A. (in press). Amphora stamps from a pit-field at Malenovo in South-Eastern Bulgaria. [*PATABS IV*].
- Madzharov, M. 2009. *Trakiyskiat emporion ot V–IV v. pr.Hr. kray s. Krastevich*. Veliko Tarnovo: Faber (in Bulgarian).
- Mutafchieva, Y. 2016. Rescue excavations of the Iron Age pit complex, site no. 40 on the route of the railway Plovdiv–Svilengrad–Greek/Turkish border, km 258+320 to 258+520, Gerena locality, Zlati Dol village, Simeonovgrad municipality. *Archaeological Discoveries and Excavations in 2015*. Sofia, 234–238 (in Bulgarian with English abstract).

- Nankov, E. 2015. Urbanization. In Valeva, J., Nankov, E., Graninger, D. (eds) *A Companion to Ancient Thrace*. Malden etc.: Wiley Blackwell, 399–411.
- Nikov, K. 1999. „Aeolian“ bucchero in Thrace? *Archaeologia Bulgarica* 3.2, 31–41.
- Nikov, K. 2012. *Grey Monochrome Pottery from Apollonia Pontica. On Its Origin and Distribution (Late VIIth–VIth Century BC)*. Veliko Tarnovo: Faber.
- Nikov, K., Bozkova, A. (in press). Problems of Pottery Complexes of the Seventh and Sixth Centuries BC in Thrace: The Emergence of Grey Monochrome Wares in the Cultural Tradition of Thracian Society. *Bulletin of the National Archaeological Institute* 49.
- Nikov, K., Georgieva, R. 2018. Rescue excavations of Early Bronze Age and Early Iron Age site in Vetata Maya locality near the village of Polski Gradets, Radnevo municipality. *Archaeological Discoveries and Excavations in 2017*. Sofia, 78–80 (in Bulgarian with English abstract).
- Nikov, K., Georgieva, R. 2019. Rescue excavations of Bronze Age and Iron Age site near village of Polski Gradets, Radnevo municipality. *Archaeological Discoveries and Excavations in 2018*. Sofia, 85–88 (in Bulgarian with English abstract).
- Pare, C.F.E. 1997. La dimension européenne du commerce grec à la fin de la période archaïque et pendant le début de la période Classique. In Brun, P., Chaume, B. (eds) *Vix et les éphémères principautés Celtiques. Les VIe et Ve siècles avant J.-C. en Europe centre-occidentale. Actes du colloque de Châtillon-sur-Seine (27–29 octobre 1993)*. Paris: Editions Errance, 261–286.
- Popov, H. 2002. *Urbanisierung in den inneren Gebieten Thrakiens und Illyriens im 6.–1. Jhd. v.Chr.* Sofia: NOUS (in Bulgarian with German abstract).
- Popov, H. 2015. Settlements. In Valeva, J., Nankov, E., Graninger, D. (eds) *A Companion to Ancient Thrace*. Malden etc.: Wiley Blackwell, 109–125.
- Psoma, S. 2011. La circulation monétaire et la thésaurisation en Thrace au Nord des Rhodopes. In Marcellesi, C., Picard, O. (eds) *Nomisma. La circulation monétaire dans le monde grec antique. Actes du colloque international, Athènes 14–17 avril 2010* (Bulletin de correspondance Hellénique, suppl. 53). Athènes: École Française d’Athènes, 143–168.
- Reho, M. 1990. *La ceramica attica a figure nere e rosse nella Tracia bulgara*. Roma: Bretschneider.
- Stanley, P. unpublished. *Prices and Prices Formation in Classical Athens*, https://www.academia.edu/37562130/07_chpt_Prices_and_Prices_Formation_in_Classical_Athens_pdf (link accessed 10.10.2025).
- Stissi, V.V. 2002. *Pottery to the people. The production, distribution and consumption of decorated pottery in the Greek world in the Archaic period (650–480 BC)*. Thesis, Universiteit van Amsterdam.
- Stoyanov, T. 2006. Kabile, Sevtopolis i Helis – tri varianta na urbanizma v rannoelinisticheska Trakia. In *IV mezhdunaroden simpozium “Poselishten zhivot v Trakia”, 9–11 noemvri 2005, Yambol–Kabile. Sbornik dokladi*. Yambol: Izdatelstvo Ya, 79–96 (in Bulgarian).
- Stoyanov, T. 2017. The river system of Northeastern Thrace and its potential as a transport system in Classical and Hellenistic times. In Bozkova, A., Madzharov, K., Stoyanov, T. *Sboryanovo, volume IV. The Economic Relations of the Getic Capital Helis according to the Transport Amphorae. Part One. The Amphora Stamps*. Sofia: Sofia University “St. Kliment Ohridski”, History Museum Ispereh, 69–75.
- Stoyanov, T., Mihaylova, Z., Nikov, K., Stoyanova, D., Nikolaeva, M., Emilov, Y. 2015. Investigations of the fortification system at the plateau (the citadel) 1991–1999, 2001–2006. In Stoyanov, T. (ed.) *Sboryanovo, volume III. The Thracian City. City Planning, Fortification System, Architecture*. Sofia: History Museum Ispereh, Sofia University “St. Kliment Ohridski”, 75–168.
- Tonkova, E. 2021. *Keramika s ukrasa v stil “West Slope” ot teritoriata na Bulgaria*. Avtoreferat na

Керамика и общество в древна Тракия (VI–IV в. пр.Хр.)

- disertatsia za prisazhdane na obrazovatelna i nauchna stepen “doktor”. Sofia: Sofia University “St. Kliment Ohridski” (in Bulgarian).
- Tonkova, M. 2002. Newly discovered Thracian centre of the Early Hellenistic Age at the spring “Halka Bunar” in the land of the village Gorno Beleva (investigations in 2000 and 2001). *Annuary of the Institute of Archaeology with Museum* 2, 148–196 (in Bulgarian with English abstract).
- Tonkova, M. 2010. Results of investigations of the Eastern sector of the Thracian pit sanctuary from the 5th – early 3rd c. BC at Kozluka locality near the village of Malko Tranovo, Chirpan municipality (site 11, lot 1 in the environment assessment of Trakiya highway). In Georgieva, R., Stoyanov, T., Momchilov, D. (eds) *Southeastern Bulgaria in the second and first millennia B.C.* Varna: Zograf, 198–212 (in Bulgarian with English abstract).
- Tonkova, M., Stamberova, M., Dankova, G. 2021. Multilayered site of the Late Archaic, Classical, Early Hellenistic and the Middle Ages (12th c.) near Chirpan. *Archaeological Discoveries and Excavations in 2020*. Sofia, 502–506 (in Bulgarian with English abstract).
- Trefny, M. 2013. The Black Glazed pottery (campaigns 2004–2007). In Bouzek, J. (ed.) *Pistiros V Supplementum* (Studia Hercynia 17.1). Prague: Charles University, 36–52.
- Tsonchev, D. 1959. Sivata trakiyska keramika v Bulgaria. *Godishnik na Narodnia arheologicheski muzey v Plovdiv* 3, 93–135 (in Bulgarian).
- Tzochev, C. 2010. Between the Black Sea and the Aegean: the Diffusion of Greek Trade Amphorae in Southern Thrace. In Kassab Tezgör, D., Inaishvili, N. (eds) *PATABS I. Production and Trade of Amphorae in the Black Sea. Actes de la Table Ronde internationale de Batoumi et Trabzon, 27–29 Avril 2006* (Varia Anatolica 21). Paris: De Boccard, 97–101, Pl. 55–60.
- Tzochev, C. 2011. Wheelmade pottery. In Hristov, I. (ed.) *Kozi Gramadi. Studies of an Odrysian Ruler’s Residence and Sanctuaries in Sredna Gora Mt. 8th–1st centuries BC*. Vol. I. Sofia: National Museum of History/Unicart, 151–162.
- Tzochev, C. 2025. Revisiting the history of the Ostrusha Tomb: new data from pottery deposits. *Bulgarian e-Journal of Archaeology* 15.1, 55–77.
- Velkov, V., Domaradzka, L. 1994. Kotys I (383/2–359) et l’emporion de Pistiros en Thrace. *Bulletin de correspondance hellénique* 118, 1–15.
- Williams, D. 2013. Greek Potters and Painters. Marketing and Movement. In Tsingarida, A., Viviers, D. (eds) *Pottery Markets in the Ancient Greek World (8th–1st centuries B.C.)* (Études d’archéologie 5). Bruxelles: CReA-Patrimoine, 39–60.